

А. А. Салавей (Мінск, МДЛУ)

ПРЫБЛІЗНАСЦЬ І КОЛЬКАСНАЯ НЯВЫЗНАЧАНАСЦЬ ЯК ПРЫКМЕТЫ ВЕРАГОДНАСЦІ Ў БЕЛАРУСКАЙ І АНГЛІЙСКАЙ МОВАХ

Артыкул прысвечаны раскрыццю асаблівасцей функцыянавання канструкцый з семантыкай прыблізнай колькасці як перыферычных сродкаў праблематычнай верагоднасці ў публіцыстычных, навуковых і мастацкіх тэкстах. Устаноўлена, што частотнасць маркёраў колькаснай прыблізнасці залежыць ад жанравай спецыфікі тэксту.

К л ю ч а в ы я с л о в ы: верагоднасць; колькасная прыблізнасць; нявызначанасць; праблематычная верагоднасць; канструкцыя.

The article aims to reveal some peculiarities of the functioning of constructions with semantics of the approximate number as peripheral means of problematic credibility in journalistic, scientific and artistic texts. It is established that the frequency of quantitative proximity markers depends on the genre specific of the text.

К e y w o r d s: credibility; quantitative proximity; indefiniteness; problematic credibility; construction.

Сучаснае інфармацыйнае грамадства прадугледжвае празмерную колькасць інфармацыі, якая не заўсёды адпавядае рэчаіснасці, што абумоўлівае неабходнасць яе праверкі на крытэрыі верагоднасці. Значную ролю ў ацэнцы інфармацыі як праўдзивай адыгрываюць лінгвістычныя сродкі, якія маркіруюць верагоднасць выказвання. *Верагоднасць* – лінгвапрагматычная катэгорыя, якая адлюстроўвае ступень упэўненасці адрасанта ў адпаведнасці зместу выказвання рэчаіснасці. Мадальнасць верагоднасці – макрополе з разнастайнай сістэмай моўных сродкаў, якія выкарыстоўваюцца адрасантам для ацэнкі паўнаты ведаў аб прапазіцыі [1]. Семантычная дамінанта – ступень упэўненасці адрасанта ў адпаведнасці выказвання стану спраў у цяперашнім/мінулым/будучым. Макрополе верагоднасці ўключае палі праблематычнай, простаай, катэгарычнай верагоднасці [2]. Размежаванне паміж палямі ажыццяўляецца на аснове наступных кагнітыўных, логіка-семантычных і прагматычных прыкмет: *ментальныя станы меркавання і ведання, адсутнасць/наяўнасць альтэрнатывы ў зыходзе падзеі (безальтэрнатыўнасць/альтэрнатыўнасць), упэўненасць/няўпэўненасць адрасанта ў прапанаваным варыянце развіцця падзеі, інфармацыйная насычанасць/недастатковасць, дакладнасць/недакладнасць (прыблізнасць), пэўнасць/няпэўнасць (нявызначанасць), настойванне адрасанта на адным з варыянтаў/дапушчэнне іншых варыянтаў.*

Дыферэнцыяльнымі прыкметамі для поля праблематычнай верагоднасці выступаюць *меркаванне, альтэрнатыўнасць, няўпэўненасць, інфармацыйная недастатковасць, недакладнасць (прыблізнасць), няпэўнасць (нявызначанасць), дапушчэнне іншых варыянтаў развіцця падзеі.*

Поле простаай верагоднасці грунтуецца на наступных прыкметах: *веданне, безальтэрнатыўнасць, упэўненасць, інфармацыйная насычанасць, дакладнасць, пэўнасць.*

Поле катэгарычнай верагоднасці маркіруецца актуалізацыяй прыкмет *ведання, безальтэрнатыўнасці, упэўненасці, інфармацыйнай насычанасці, дакладнасці, пэўнасці, настойвання на адным з варыянтаў развіцця падзеі.*

Катэгарычная верагоднасць адрозніваецца ад простага прагматычным кампанентам настойвання адрасанта на прапанаваным варыянце развіцця падзеі.

Аб'ект даследавання – прыблізнасць і няпэўнасць (колькасная нявызначанасць) як логіка-семантычныя прыкметы верагоднасці. Мэта – раскрыць асаблівасці функцыянавання адзінак з семантыкай прыблізнай колькасці як маркёраў праблематычнай верагоднасці ў публіцыстычных, навуковых і мастацкіх тэкстах.

Фактычным матэрыялам паслужылі 100 беларускіх і англійскіх публіцыстычных рэцэнзій на мастацкія кнігі, 100 навуковых рэцэнзій на манаграфіі па лінгвістыцы на дзвюх мовах, 100 беларускіх і англійскіх апавяданняў сучасных пісьменнікаў. Агульны аб'ём прааналізаваных выказванняў – 23 243.

Як адзначае Н. Д. Аруцюнава, «мова развіваецца адначасова ў двух процілеглых накірунках: адзін з іх вызначаны імкненнем да максімальна поўнага і дакладнага выражэння ісціны, другі – жаданнем яе ўтаіць або прыкрыць маскай праўдападабенства» [3, с. 5]. Прыкметы *дакладнасць/недакладнасць (прыблізнасць), пэўнасць/няпэўнасць* выступаюць у якасці бінарна-арганізаваных параметраў, структуруюць катэгорыю верагоднасці і служаць сродкамі яе ідэнтыфікацыі ў дыскурсе.

Дакладнасць выклікана неабходнасцю канкрэтызацыі колькаснай сутнасці або намінуемага паняцця, з'яўляецца прыкметай простага і катэгарычнай верагоднасці, увасабляецца ў дыскурсе пэўнай стратэгіяй адрасанта, накіраванай на максімальна поўнае адлюстраванне сапраўднага стану спраў.

Недакладнасць карэлюе з прыблізнасцю (апраксімацыяй) і выступае прыкметай праблематычнай верагоднасці. На думку С. В. Іонавай, «найбольшую актуальнасць паняцце апраксімацыі набывае ў сувязі з вывучэннем тыпаў прыблізнай намінацыі» [4, с. 51]. У тэорыі намінацыі прыблізнасць абазначэння з'яў рэчаіснасці выступае ў якасці фундаментальнай уласцівасці мовы і вызначае спецыфіку моўнай свядомасці яе носьбітаў. Колькасныя адносіны (*approximately five minutes* 'амаль пяць хвілін') і якасныя прыкметы прадметаў, з'яў і падзей навакольнай рэчаіснасці (*almost ready* 'амаль гатовы') могуць падвяргацца прыблізнай інтэрпрэтацыі.

Выкарыстанне адзінак з семантыкай прыблізнасці/нявызначанасці можа быць абумоўлена недастатковай інфармаванасцю адрасанта аб аб'ектах намінацыі, яго нежаданнем несці адказнасць за праўдзівасць інфармацыі, а таксама згладжваннем непрыемнай сітуацыі, рэзкай намінацыі і г.д. [5].

Неабходна адзначыць, што прыкметы *дакладнасць/недакладнасць* карэлююць з *пэўнасцю/няпэўнасцю*. Адзінкі са значэннем няпэўнасці ў выніку транспазіцыі могуць перасоўвацца ў перыферычную зону праблематычнай верагоднасці. Вылучаюць два тыпы няпэўнасці: няпэўнасць прыкметы ці імя (*нейкі, які-небудзь*) і мадальную (*як бы, магчыма*) [6]. На думку А. Шапенгаўэра, усякая няпэўнасць параджае сумненні [7]. Гэта дазваляе нам аднесці маркёры няпэўнасці/нявызначанасці да перыферычных паказчыкаў праблематычнай верагоднасці. Аператары няпэўнасці – гэта «знакі нявыражаных ці нявыказаных сэнсавых кампанентаў: нявыяўленых прычын, падзей, няясных

матываў учынкаў, нявызначаных і неазначаных варыянтаў прыкмет, сляды дзеяння невядомых сіл» [6, с. 823]. Пры выкарыстанні сродкаў выражэння няпэўнасці факты страчаваюць пэўнасць і разам з тым набываюць дадатковую значнасць, якая вынікае з іх незакончанасці.

Да экспліцытных сродкаў выражэння няпэўнасці даследчыкі адносяць канструкцыі, у склад якіх уваходзяць 1) раздзяляльныя злучнікі (*ці ... ці, ці то ... ці то, either ... or* і іншыя); 2) мадальныя словы са значэннем няўпэўненасці (*мабыць, магчыма, здаецца, perhaps, probably* і іншыя); 3) групы, якія ўказваюць на прыблізную колькасць (*каля ... , пяць-шэсць ... , хвілін 10, ад ... да ... , 10 рублёў з капейкамі, about ... , approximately ...* і інш.); 4) няпэўныя займеннікі (*нехта, нешта, хтосьці, штосьці, somebody, something* і інш.); 5) неазначальныя прыслоўі (*кудысьці, некалі, недзе, anywhere, somewhere* і інш.).

Прааналізуем сродкі актуалізацыі прыблізнай колькасці (колькаснай нявызначанасці) як маркёраў праблематычнай верагоднасці ў жанрах публіцыстычнага, навуковага і мастацкага дыскурсаў.

У публіцыстычных рэцэнзіях на беларускай мове 4 канструкцыі рэалізуюць значэнне прыблізнай колькасці: (1) *каля + лічэбнік + назоўнік*, (2) *няпэўны займеннік + каля + лічэбнік + назоўнік*, (3) *амаль + прыназоўнік + назоўнік*, (4) *амаль + што + лічэбнік*:

(1) *Нездарма і ў назву гэтага зборніка ўваходзіць адзін з яе наватвораў («невываўля»), а ў цэлым іх тут налічваецца каля двух дзясяткаў* (Э. Дубянецкі);

(2) *«Берагі майго юнацтва» рыхтаваліся яшчэ самім Сысом, калі таму было нешта каля дваццаці гадоў* (Н. Грышчук). Няпэўны займеннік *нешта* ўзмацняе значэнне прыблізнай колькасці, ствараючы агульнае адчуванне няўпэўненасці, сумнення ў сапраўднасці прапазіцыі;

(3) *Як сведчыць сам Уладзімір Паўлавіч, «амаль за паўвека творчых вандровак бадай што не засталася куточка Беларусі, дзе не давялося пабываць»* (А. Марціновіч);

(4) *Амаль што ў дзвюх трэціх усіх апавяданняў згадваюцца тры браты, і хоць яны не асілкі і часцей за ўсё маюць дрэнныя характарыстыкі, увагу на сабе засяроджваюць добра* (Ю. Ваўчок).

У англійскіх публіцыстычных рэцэнзіях выкарыстоўваюцца 5 канструкцый з семантыкай прыблізнай колькасці: (5) *about + a numeral + a noun phrase*, (6) *around + a numeral + a noun*, (7) *almost + half + a noun phrase*, (8) *nearly + a numeral + a noun*, (9) *over + a numeral + or*:

(5) *From 2000 to 2012, indeed, it's estimated that about 99% of all newly developed «dementia drugs» failed to pass their clinical trials* ‘Сапраўды, з 2000 па 2012 год, паводле ацэнак, каля 99 % усіх новых распрацаваных «прэпаратаў ад дэменцыі» не прайшлі сваіх клінічных выпрабаванняў’ (R. McCrum);

(6) *Rees skilfully charts the development of Nazi antisemitic measures, from segregation and discrimination in the years before the second world war to ghettoisation and deportation during the war, culminating in the systematic extermination of around six million Jews* ‘Рыс умела акрэсліў развіццё

антысеміцкіх мер нацыстаў – ад сегрэгацыі і дыскрымінацыі перад другой сусветнай вайной да гетаізацыі і дэпартацыі падчас вайны, якая завяршылася сістэматычным знішчэннем каля шасці мільёнаў яўрэяў’ (N. Wachsmann);

(7) *Early school starting times – particularly in the US, where **almost half of public high schools** start at 7.20 am – are disastrous for the mental health of teenager* ‘Ранні пачатак заняткаў у школе, асабліва ў ЗША, дзе амаль палова дзяржаўных сярэдніх школ пачынаюць навучанне ў 7.20 раніцы, з’яўляецца згубным для псіхічнага здароўя падлеткаў’ (M. O’Connell);

(8) *For nearly 600 pages, barring the odd mention of the «cognitive» aspects of human action, Sapolsky sidelines the question of what place conscious reasoning has in determining behaviour, among all the neurochemical, hormonal and evolutionary factors* ‘На амаль 600 старонках, за выключэннем дзіўных згадак пра «кагнітыўныя» аспекты чалавечых дзеянняў, Сапольскі ўхіляецца ад адказу на пытанне, якое месца займае свядомае разважанне ў вызначэнні паводзін сярод усіх нейрахімічных, гарманальных і эвалюцыйных фактараў’ (S. Poole);

(9) *Bradshaw takes his cue not just from our perennial fascination with our pets, but from the promotion **over the past 20 years or so** of the idea that these pets are in some way «good for us»* ‘Брэдшоу кіруецца не толькі нашым пастаянным захапленнем хатнімі жывёламі, але і распаўсюджанай за апошнія гадоў 20 ідэяй аб тым, што гэтыя хатнія жывёлы ў пэўным сэнсе «карысныя для нас»’ (W. Self). Сема прыблізнасці актуалізуецца за кошт раздзяляльнага злучніка *or*.

У навуковых рэцэнзіях на беларускай мове ўжываюцца 2 канструкцыі са значэннем колькаснай прыблізнасці: (10) *амаль* + *лічэбнік*, (11) *каля* + *лічэбнік* + *назоўнік*:

(10) *Па нашых падліках, з агульнай колькасці ўсіх дысертацыйных работ, абароненых на беларускай мове ў Рэспубліцы Беларусь, амаль 40 % у той ці іншай ступені закранаюць лексікалагічную праблематыку* (Д. В. Дзятко);

(11) *Пры аналізе моўных і маўленчых фактаў В. Я. Барысенка выкарыстоўвала тэксталагічны, сінхронна-аналітычны, апісальны, статыстычны, а таксама параўнальны метады, якімі ў той ці іншай суаднесенасці былі прааналізаваны каля **трох з паловай тысяч лексічных адзінак*** (В. Д. Старычонок).

У англійскіх навуковых рэцэнзіях выкарыстоўваюцца 4 канструкцыі з семантыкай прыблізнай колькасці: (12) *about* + *a numeral* + *a noun*, (13) *approximately* + *a numeral* + *a noun*, (14) *almost* + *a numeral* + *a noun*, *nearly* + *a numeral* + *a noun*:

(12) *The two key chapters in this book, each **about fifty pages** long, are chapter 3, which carefully analyses the various metrics for measuring rhythm, and chapter 6, in which the results of applying the metrics under a range of conditions are presented in considerable detail* ‘Два асноўныя раздзелы гэтай кнігі, кожны каля пяцідзесяці старонак, – гэта раздзел 3, у якім старанна аналізуецца розныя паказчыкі для вымярэння рытму, і раздзел 6, у якім даволі падрабязна прадстаўлены вынікі прымянення метрык пры розных умовах’ (D. Deterding).

(13) *He has been involved in sign language linguistics for approximately fifteen years* ‘Ён займаецца лінгвістыкай мовы жэстаў прыкладна пятнаццаць гадоў’ (M. Morgan);

(14) *Chapter 7, ‘Accent’ is the final, though meatiest, of all the chapters, occupying almost one-third of the volume* ‘Раздзел 7 «Акцэнт» – апошні, самы змястоўны, займае амаль трэць усяго аб’ёму’ (M. Irwin);

У беларускіх апавяданнях сема прыблізнай колькасці ўвасабляецца ў канструкцыях *каля + лічэбнік/назоўнік*, (15) *амаль + лічэбнік/назоўнік, гадоў + лічэбнік, якія гадзіны паўтары-дзе, (16) дзясятка-другі, яшчэ колькі дзясяткаў машын, дзесьці з тыдзень, (17) з хвіліну, мільёнаў на дзесяць*:

(15) *Дзень Абування Тамавых Чаравікаў – мне быў амаль год – ці то памятаю, ці то добра ўяўляю* (К. Захарэвіч);

(16) *Дзяўчына зрабіла дзясятка-другі фотаздымкаў, і адзін з іх адразу ж выклала у інтэрнэт* (А. Данілевіч);

(17) *Абое з хвіліну маўчалі, глядзячы адно аднаму ў вочы* (С. Умец).

У мастацкіх тэкстах на англійскай мове значэнне прыблізнай колькасці актуалізуецца ў канструкцыях *around*, (18) *about*, *almost*, (19) *nearly + a numeral/a noun/a numeral + a noun*:

(18) *At about thirty, you will have another reason to drink* ‘У гадоў трыццаць у вас будзе яшчэ адна прычына выпіць’ (W. Thirsk-Gaskill);

(19) *It was nearly midnight when they set off* ‘Была амаль поўнач, калі яны выправіліся ў дарогу’ (P. Langeskov).

Параўнальны аналіз беларускіх і англійскіх сродкаў эксплікацыі колькаснай прыблізнасці выявіў рысы падабенства і адрознення ў іх функцыянаванні ў розных жанрах. Частотнасць маркёраў колькаснай прыблізнасці залежыць ад жанравай спецыфікі тэксту. Дакументальна-факталагічная дакладнасць тэкстаў публіцыстычнай (медыйнай) накіраванасці абумоўлівае нізкую частотнасць аналізуемых канструкцый у часопісных рэцэнзіях. Невысокая колькасць ужыванняў паказчыкаў прыблізнасці ў навуковых рэцэнзіях на дзвюх мовах абумоўлена патрабаваннямі да навуковага стылю, які адрозніваецца дакладнасцю, лаканічнасцю, абагульненасцю, аб’ектыўнасцю, насычанасцю фактычнай інфармацыяй, адназначнасцю. Канструкцыі з семантыкай прыблізнасці, колькаснай нявызначанасці значна часцей выкарыстоўваюцца ў мастацкіх тэкстах, паколькі яны выступаюць адным са сродкаў стварэння вобразнасці і выразнасці. Агульная колькасць ужыванняў эксплікатараў прыблізнасці ў публіцыстычных, навуковых і мастацкіх тэкстах прадстаўлена ў наступнай табліцы.

Агульная частотнасць маркёраў колькаснай прыблізнасці ў публіцыстычных, навуковых і мастацкіх тэкстах

Жанр	Мова	
	беларуская	англійская
Публіцыстычныя рэцэнзіі на мастацкія кнігі	7	11
Навуковыя рэцэнзіі на манаграфіі па лінгвістыцы	5	8
Аповяданні	28	30

Колькасць ужыванняў канструкцый з семантыкай прыблізнасці ў англійскіх тэкстах большая ў параўнанні з беларускімі, што сведчыць аб праяве няпэўнасці як рысы характару англічан.

Такім чынам, прыблізнасць і колькасная нявызначанасць выступаюць прыкметамі верагоднасці і актуалізуюцца ў канструкцыях з семантыкай прыблізнай колькасці, што адносяцца да перыферыйных сродкаў праблематычнай верагоднасці. Адрозненні ў іх частотнасці звязаны са спецыфікай жанраў і менталітэтаў беларусаў і англічан.

ЛІТАРАТУРА

1. *Бондарко, А. В.* Теория функциональной грамматики : Темпоральность. Модальность / А. В. Бондарко. – Л. : Наука, 1990. – 264 с.
2. *Паўлоўская, Н. Ю.* Катэгорыя мадальнасці ў сучаснай беларускай мове : кагнітыўная структура, функцыянальны статус, сродкі выражэння : дыс. ... д-ра філал. навук : 10. 02. 01 / Н. Ю. Паўлоўская. – Мінск, 2002. – 231 л.
3. *Арутюнова, Н. Д.* От редактора / Н. Д. Арутюнова // Логический анализ языка. Истина и истинность в культуре и языке. – М. : Наука, 1995. – С. 5.
4. *Ионова, С. В.* Аппроксимация содержания вторичных текстов / С. В. Ионова. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2006. – 380 с.
5. *Панченко, Н. Н.* Достоверность как коммуникативная категория : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19 / Н. Н. Панченко. – Волгоград, 2010. – 400 с.
6. *Арутюнова, Н. Д.* Язык и мир человека. – М. : Языки рус. культуры, 1999. – 896 с.
7. *Шопенгауэр, А.* Мир как воля и представление / А. Шопенгауэр. – М. : Эксмо, 2018. – 560 с.